

יהודים לטינו־אמריקנים או לטינו־אמריקנים־יהודים? גישות חדשות למחקר על אתניות ולמושג התפוצה

רענן ריין וג'פרי לסר

הדיון בסוגיות אתניות היה לקנוני במחקר המאות ה־19 וה־20 באמריקה הלטינית. בסוגיות הנפוצות בשדה מחקר זה אפשר למצוא את הרצף שחור־לבן במקומות כמו ברזיל, האיים הקריביים וונצואלה; הרצף ילידי־לבן במקסיקו, במרכז אמריקה ובאזורי האנדים; וההגמוניה של אירופים לבנים וקתולים על מספר קבוצות של כפופים (subaltern) בדרום היבשת, שהיו מודרות ממרכזי הכוח.¹ עם זאת, למרות התרחבותו של המחקר האקדמי על אתניות, רק לעתים נדירות הוא מתמקד בלטינו־אמריקנים אשר שורשיהם המשפחתיים נמצאים במזרח התיכון, באסיה או במזרח אירופה, או במי שאבותיהם לא היו קתולים. כיום, מספרם של אנשים הנמנים עם קטגוריות אלו אינו מבוטל כלל, והם מונים לפחות עשרה מיליון לטינו־אמריקנים.

יהודים הם אחת הקבוצות הזוכות להתעניינות מחקרית הולכת וגוברת בלימודי אמריקה הלטינית. בעשורים הקודמים נערכו מחקרים אלו במסגרת 'לימודים יהודיים', השקפה

1 גרסאות קודמות של מאמר זה עוררו דיון נרחב. ראו: Jeffrey Lesser and Raanan Rein, 'Challenging Particularity: Jews as a Lens on Latin American Ethnicity', *Latin American and Caribbean Ethnic Studies*, 1, 2 (2006), pp. 249–263; Raanan Rein and Jeffrey Lesser, 'Nuevas Aproximaciones a los Conceptos de Etnicidad y Diáspora en América Latina: la Perspectiva Judía', *Estudios Sociales*, 32 (2007), pp. 11–30; Jeffrey Lesser and Raanan Rein, 'Laços Finais: Novas Abordagens Sobre Etnicidade e Diáspora América Latina do Século XX: os Judeus Como Lentos', *Projeto História*, 42 (2011), pp. 73–94; Nancy P. Appelbaum, Anne S. Macpherson and Karin Alejandra Roseblatt (eds.), *Race and Nation in Modern Latin America*, University of North Carolina Press, Chapel Hill 2003; Michael Hanchard (ed.), *Racial Politics in Contemporary Brazil*, Duke University Press, Durham, NC 1999; Samuel L. Bailly and Eduardo José Míguez (eds.), *Mass Migration to Modern Latin America*, Scholarly Resources, Wilmington, DE 2003.

אקדמית שלא ראתה ביהודים שותפים לגיטימיים באומות הלטינו־אמריקניות. השקפה זו עדיין שלטת מחוץ לגבולות ארצות הברית, במקומות שבהם עדיין לומדים הסטודנטים על אמריקה הלטינית בלי ללמוד על הנוכחות היהודית (או המזרח־תיכונית או האסיאנית) בה. בניגוד לכך, בארצות הברית הלימוד על יהודים בדרום היבשת הולך ומשתלב בלימודי אמריקה הלטינית, אף על פי שבאופן אירוני לטינו־אמריקנים־יהודים תופסים מקום שולי ב'לימודים היהודיים', המעדיפים להתרכז ביהודי אירופה, צפון אמריקה וישראל. במאמר זה אנו מבקשים לבחון היבטים שונים של זהות אתנית יהודית בתפוצות, לקרוא תיגר על תפיסות מקובלות ומקובעות בדבר ייחודה של התפוצה היהודית ולהדגיש את הצורך ואת החשיבות במחקר השוואתי בתחום זה. מאז כינונה של מסגרת ריבונית יהודית בארץ ישראל, היחסים בין ה'מולדת האם' האמתית או המדומיינת לתפוצה היהודית דומים במאפיינים רבים לקשרים שבין מדינות לאום שונות לבין קהילות המהגרים שלהן ברחבי העולם.

שפה חדשה

מחקר ביקורתי על קבוצות אתניות, שאותן אפשר להגדיר באופן הרחב ביותר כ'אוסף של אנשים בעלי מודעות עצמית, המאוחדים או קשורים במהודק על־ידי חוויות משותפות', מחייב לנקוט שפה תיאורית.² במקרים רבים משתמשים החוקרים בלשון מקטלגת (definitional) השונה למדי מזו שמתמשים בה הן הקבוצות שבהן הם עוסקים, והן אוכלוסיית הרוב הלאומית. הדבר בולט בייחוד בקרב יהדות אמריקה הלטינית. המושג 'יהדות אמריקה הלטינית', הרווח בספרות המקצועית, מצביע על קיומה של זהות כל־יבשתית, אולם הסובייקטים מגדירים עצמם בדרך כלל בשלוש דרכים לפחות: כיהודים, בלא קשר לאומה; כבני לאום מסוים, בלא קשר לאתניות היהודית; וכיהודים בעלי 'זהות ממוקפת' (hyphenated), שבה נכתב שם האומה לצד המקף המתלווה להגדרתם האתנית (למשל: ארגנטינאים־יהודים, ברזילאים־יהודים, או מקסיקנים־יהודים). הגדרה עצמית כזאת עומדת בניגוד חריף לקטגוריה האקדמית 'יהדות אמריקה הלטינית', ונובעת משני מקורות שונים. הראשון הוא הארגונים היהודיים הבין־לאומיים, הפוליטיים והחברתיים כאחד, שבסיסם הוא בדרך כלל בארצות הברית או בישראל, אשר מקטלגים יהודים על פי אזורים גאוגרפיים ולא על פי לאום.³ המקור השני להגדרה זו הוא

2 Ellis Cashmore, *Dictionary of Race and Ethnic Relations*, 3rd ed., Routledge, London and New York 1994, p. 102. התרגום שלנו.

3 ראו למשל את הכרכים השנתיים של David Singer and Lawrence Grossman (eds.), *American Jewish Year Book: The Annual Record of Jewish Civilization*, American Jewish Committee, New York. הוועד היהודי האמריקני פרסם גם סדרה של ספרים בשנות השישים והשבעים תחת הכותרת *Comunidades Judías de Latinoamérica*. ראו גם המחקרים שפרסם ארגון בני ברית: <http://www.bnaibrith.org/> (אוחזר בדצמבר 2011).

יהודים-לטינו-אמריקנים או לטינו-אמריקנים-יהודים?

חוקרים שרובם פועלים מחוץ לאמריקה הלטינית, ואשר השקפתם על קיומן של תפוצות ומשמעותן הובילה אותם להניח שקיים דמיון בין כל היהודים במדינות אמריקה הלטינית, המבוסס על שפה (כלומר, על הספרדית) ועל מעמדם של המיעוטים הלא-נוצרים בחברות שהן בעיקרן קתוליות.⁴

המושג 'הדות אמריקה הלטינית' אינו ניטרלי אפוא או תיאורי גרדא. הוא מציג תשובה אחת בלבד וחלקית לשאלת מחקר שעשויה להיות חשובה: 'מה הוא יחסם של בני המיעוט למדינת הלאום מחד גיסא, ולמדינת האם או המולדת - שכאמור יכולה להיות אמתית או מדומיינת - של אותה תפוצה מאידך גיסא?'. שאלה זו חיונית להבנת הזהויות הרב-שכבתיות והגמישות של יהודים, של יחידים ושל קבוצות מאורגנות גם יחד, כמו של אסיאנים, של בני ארצות המזרח התיכון ושל צאצאיהם של האירופים ושל האוכלוסיות שקדמו לבואם של האירופים ליבשת. המושג 'הדות אמריקה הלטינית' יכול להתאים למי שרואים עצמם בראש ובראשונה יהודים (ואולי אף מפקפקים בזהותם הלטינו-אמריקנית), אולם המחקר אינו יכול להניח כי כך הוא הדבר לגבי כל היהודים.

אנו מציעים לחוקרים לשקול את השימוש במושג 'לטינו-אמריקנים-יהודים' במקום 'הדות אמריקה הלטינית', ובמושגים 'ארגנטינאים-יהודים' או 'ברזילאים-יהודים' במקום 'יהודים ארגנטינאים' או 'יהודים ברזילאים'. נוסח זה מדגיש זהות לאומית בלי להכחיש זהות הקשורה לתפוצה. נוסף על כך, המקף מזכיר את ראשיתם של הלימודים האתניים בארצות הברית בשנות השישים, כאשר אזרחים אמריקנים רבים נאבקו על זכותם להיקרא 'אמריקנים-יפנים' במקום 'יפנים', ו'אמריקנים-מקסיקנים' במקום 'מקסיקנים'. השימוש במושג 'לטינו-אמריקנים-יהודים' הופך אפוא את הפרדיגמה הדומיננטית בנוגע לאתניות באמריקה הלטינית על ידי החזרת חשיבותה של ה'אומה' בדיוק ברגע שבו ה'בין-לאומי', ה'על-לאומי' ואולי ה'לא-לאומי' הם לעתים קרובות הנחה מובנת מאליה.

דרך אחרת להציג את הטיעון שלנו היא להציע רצף שבו יש דגם אידאלי של יהודי-לטינו-אמריקני בעל זיקה חזקה לתפוצה ולמולדת שלו מצד אחד, ודגם אידאלי של לטינו-אמריקני-יהודי לאומי (כלומר ארגנטינאי, צ'יליאני, מקסיקני וכדומה) מן הצד השני. אפשרות אחרת היא לדבר במושגים של 'שדה של זהות' (identity field), שבו יכולים

4 עוזיאל שמלץ וסרג'יו דלה פרגולה, הדמוגרפיה של היהודים בארגנטינה ובארצות אחרות של אמריקה הלטינית, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 1974; Isaiah Raffalovich, 'The Condition of Jewry and Judaism in South America', *Central Conference of American Rabbis Yearbook XI* (1930), pp. 5-6; Jacob X. Cohen, *Jewish Life in South America: A Survey Study for the American Jewish Congress*, Bloch Publishing, New York 1941; Jacob Beller, *Jews in Latin America*, Jonathan David Publishers, New York 1969; Martin A. Cohen (ed.), *The Jewish Experience in Latin America*, 2 vols., American Jewish Historical Society, Philadelphia, PA 1971; Judith Laiken Elkin, *Jews of the Latin American Republics*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill 1980; Judith Laiken Elkin and Gilbert W. Merckx (eds.), *The Jewish Presence in Latin America*, Allen and Unwin, Boston, MA 1987.

אינדיווידואלים למקם עצמם בנקודות שונות על פי נסיבות הזמן והמקום.⁵ 'רצף' כזה או 'שדה' יחליפו את מה שנראה כדיכוטומיות בינאריות כוזבות שנכפו על ההיסטוריה של היהודים מקדמת דנא. תפוצה וגלות, אחרי הכול, מטילות את צלן הארוך על ההיסטוריה והדמיון היהודיים. ההיסטוריוגרפיה נטתה להציג את הדילמה העומדת כביכול לפני יהודי הגולה: להיטמע בתרבות הסובבת אותם על ידי החלשת המסורת שלהם או להבדיל את עצמם במידה רבה מהעולם במטרה לשמר את טוהר האמונה והמסורת שלהם. אריק ס' גרואן הראה כי כבר בעת העתיקה שימור הזהות היהודית והסתגלות לתנאי הגולה היו עבור רוב היהודים מטרה שהושגה.⁶

ליהודים, כמובן, אין מונופול על הגולה, והיחסים בין זהות לאומית לזהות של מהגרים, הנובעת מאתניות, אינם ייחודיים להם. להפך, החוויה היהודית מאפשרת לנו להבין טוב יותר את זו של קבוצות אתניות אחרות באמריקה הלטינית, אשר חייהן תוארו עד כה רק במסגרת המעגלים המצומצמים של קהילות מאורגנות ומוסדות קהילתיים.

לפי הגישה שלנו חקר האתניות חייב לכלול אנשים נוספים מעבר לאלו החברים בקהילה המאורגנת ובמוסדותיה. ואכן, מחקרים עכשוויים מצביעים על כך שרוב חברי הקבוצות האתניות באמריקה הלטינית אינם שייכים לארגונים ולמסגרות אתניות מקומיות. יתר על כן, אנו רואים את האתניות כחלק מפסיפס גדול יותר של זהות. ברוח זו אפשר לנתח זהויות כמטבעות בעלי ערכים שונים הנמצאים בכיסו של אדם. לעתים, כאשר אנו זקוקים לשקל אנו שולפים מטבע אחד של זהות בערך זה. פעמים אחרות אנו משתמשים בשני מטבעות של חצי שקל, או אפילו בעשרה מטבעות בני עשר אגורות כל אחד. אחרי הכול, יש לראות את זהות כחלק מתהליך נמשך של משא ומתן שאנו מקיימים עם יחידים, עם קבוצות או עם מוסדות כלשהם, כאשר בנסיבות שונות ברצוננו להבליט רכיב כזה או אחר בזהותנו.

שתי אזהרות מתבקשות בטרם נפתח את הנושאים האלה. ראשית, חשוב להימנע מתפיסות מהותניות (essentialist). רוב היהודים באמריקה הלטינית הם יהודים במובן התרבותי - לא הגנטי, הדתי, האידיאולוגי או הקהילתי - ומגדירים עצמם ככאלה. שנית, מסקנותינו אינן חלות על דור המהגרים. אנו מודעים לכך שבמחקרים מפורטים יש להתחשב בזמן המסוים ובשלב המסוים בהיסטוריה של כל קבוצת מיעוטים. ברור שבשביל המהגרים הראשונים הלאומיות של 'ארץ המוצא' (הארץ המשלחת) היא בעלת משקל רב יותר מזו של 'הארץ הקולטת'. כמו כן, לבני הדור הראשון העובדה שהם מייצגים קבוצה לאומית רב-אתנית היא בעלת חשיבות עצומה (איטלקים מן הדרום או מן הצפון; ספרדים מגליסיה, מקטלוניה או מקסטיליה, וכדומה). במובן הזה המקרה היהודי מייצג 'קבוצה אתנית רב-לאומית' מורכבת במיוחד.

5 ראו המבוא לספרה של מולי לואיס נון: Mollie Lewis Nouwen, *O, My Buenos Aires: Jewish Immigrants and the Creation of Argentine National Identity, 1905-1930*, University of New Mexico Press, Albuquerque, NM 2013.

6 אריק ס' גרואן, גולה: יהודים בין יוונים ורומאים, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 2004.

חקר העבר היהודי

היהודים הם אחת הקבוצות האתניות הקטנות ביותר באמריקה הלטינית במונחים דמוגרפיים, אבל לצד צאצאיהם של מהגרים אסיאנים ומזרח־תיכוניים הם זוכים לבולטות חברתית וכלכלית. מספר המחקרים שנעשו על לטינו־אמריקנים יהודים עולה על זה שנעשה על כל קבוצה אחרת שאינה ילידית או אירופית קתולית (ספרדים, איטלקים, פורטוגלים). הספרות המקצועית נחלקת לשתי קטגוריות נרחבות. לרוב הקהילות האתניות באמריקה הלטינית יש פרסומים רבים המכוונים לצריכה פנימית של חברי הקהילה המאורגנת. פרסומים אלו, שמאחוריהם עומדים ארגונים קהילתיים או אנשים הקשורים אליהם וכוללים היסטוריה מוסדית, תיעוד שבעל פה, רומנים, סיפורים קצרים והגיוגרפיות, שונים לעתים תכופות מן התמונה המצטיירת בהיסטוריוגרפיה הלאומית.⁷ רוב הספרות הזו מדגישה את ייחודה של הקהילה האתנית, ואפילו את עליונותה התרבותית, ומטרתה להגביר את תחושת הלכידות הקהילתית, לשמר את הזהות האתנו־לאומית ולהבטיח גיוס משאבים הכרחיים למימוש מטרה זו.

ספרות קהילתית המיוצרת בידי חברי הקהילה לצריכה עצמית נפוצה בקרב כל הקבוצות האתניות הלטינו־אמריקניות. הנטייה לייצור פנימי מקבלת חיזוק מן העובדה שרבים מן האינטלקטואלים בחלקיה השונים של אמריקה הלטינית אינם רואים באתניות קטגוריה אנליטית חשובה, גם כאשר הם עצמם באים מרקע אתני. האמביוולנטיות הזו עוזרת להסביר מדוע קיימת ספרות מחקרית מעטה באופן יחסי על קבוצות אתניות לטינו־אמריקניות. אחד מהמאפיינים הבולטים של המחקר על יהודי אמריקה הלטינית הוא ריבוי המחקרים העכשוויים המתפרסמים מחוץ לאזור, בעיקר בארצות הברית ובישראל. סקירה מהירה בספריות של מכללות ושל אוניברסיטאות תגלה יותר ספרים על לטינו־אמריקנים יהודים מאשר על צאצאיהם הלטינו־אמריקנים של אסיאנים ושל מזרח תיכוניים גם יחד.⁸ היקף

7 Organización Sionista en el Uruguay, *El Sionismo en el Uruguay: editado con motivo del 25 aniversario de la Organización Sionista en el Uruguay*, Editorial e Imprenta 'ANCLA' de Bernardo Margulies, Montevideo 1943; Tsentral farband fun Galitsyaner Yidn in Argentine, *Galitsyaner yidn: yoyvel-bukh*, Tsentral farband fun Galitsyaner Yidn in Argentine, Buenos-Aires 1966; Mario Nassi, *La comunidad ashkenazi de Caracas: breve historia institucional*, Unión Israelita de Caracas, Caracas 1981; Egon e Frieda Wolff, *Natal, uma comunidade singular*, Cemitério Comunal Israelita, Rio de Janeiro 1984; *Medio Siglo de Vida Judía en La Paz*, Circulo Israelita, La Paz 1987; S. Leon Trachtenberg, *Los Judíos de Lima y las Provincias del Perú*, Unión Israelita del Perú, Lima 1989; Alicia Gojman de Backal (ed.), *Generaciones judías en México: la kehilá ashkenazí (1922-1992)*, 7 vols., Comunidad Ashkenazí de México, México 1993

8 לכמה עבודות שנתפרסמו בשנים האחרונות על קהילות אתניות אחרות, ראו: Lane Ryo Hirabayashi, Akemi Kikumura and James A. Hirabayashi (eds.), *New Worlds, New Lives: Globalization and People of Japanese Descent in the Americas and from Latin America in Japan*, Stanford University Press, Stanford, CA 2002; John Tofik

הפרסומים נובע מצירוף של נסיבות היסטוריות אשר הפכו את הלימודים על יהודי אמריקה הלטינית ל'שדה מחקר' מקובל בדיסציפלינות כמו היסטוריה, ספרות ולימודי תרבות.⁹ ההיסטוריה של ה'שדה' המוכר בדרך כלל כלימודים של יהודי אמריקה הלטינית החלה עם השתלבותו של החינוך האוניברסיטאי הישראלי בהקשר בין-לאומי רחב יותר, באמצע שנות השישים. בשנת 1966 הקימה האוניברסיטה העברית בירושלים את המדור הלטינו-אמריקני במכון ליהדות בת זמננו, אשר נוסד בשנת 1960. המחקרים בישראל על אמריקה הלטינית יצרו שתי מגמות מנוגדות. האחת מיקמה את החוקרים הישראליים בקהילה הבין-לאומית של חוקרים העוסקים בלימודי אמריקה הלטינית, כפי שטענו חיים אבני ויורם שפירא במאמרם על לימודי אמריקה הלטינית בישראל, שהופיע בשנת 1974 בכתב עת מרכזי בתחום המתפרסם בארצות הברית.¹⁰ עם זאת, כיוון חדש של מחקרים שהחל להתפתח בישראל היה לימוד תולדותיהם של היהודים באמריקה הלטינית. חוקרים שעסקו בנושאים האלה, בעיקר חיים אבני ולמלידיו ועמיתיו, התמקדו בצמיחת הציונות באמריקה הלטינית, באנטישמיות, בהגירת יהודים לישראל וביחסי ישראל-אמריקה הלטינית.¹¹

הגישה שצמחה במכון ליהדות זמננו וסדר היום המחקרי שהכתיבה עוררו ביקורת בקרב כמה מהחוקרים שעסקו באמריקה הלטינית, שבעיניהם ה'אומה' (פרו, ארגנטינה, צ'ילה וכדומה) עמדה במרכז.¹² ביקורת זו ממחישה את המתח הנמשך עדיין בין חוקרי האתניות של אמריקה הלטינית. הדור הראשון של חוקרים שעסקו בלטינו-אמריקנים יהודים במכון ליהדות זמננו הרים תרומה רבת חשיבות לשדה המחקר הזה, אך זו כמעט לא הורגשה בעולם האקדמי דובר האנגלית. אחד הפרסומים האקדמיים הראשונים שנכתבו בידי לא ישראלי על יהדות אמריקה הלטינית היה זה שהכין מרטין ה' סייבל, 'לטינו-אמריקני בן הדת היהודית, המתמחה בביליוגרפיה', מאוניברסיטת מדיסון שבויסקונסין. הביבליוגרפיה המרשימה של

Karam, *Another Arabesque: Syrian-Lebanese Ethnicity in Neoliberal Brazil*, Lok C. D. Siu, *Memories of a Future*; Temple University Press, Philadelphia, PA 2007
Home: Diasporic Citizenship Of Chinese In Panama, Stanford University Press, Stanford, CA 2005
 Robert M. Levine, *Race and Ethnic Relations in Latin America and the Caribbean: An Historical Dictionary and Bibliography*, Scarecrow Press, Metuchen, NJ 1980

9 לרשימה של עבודות על יהודים-לטינו-אמריקנים שנתפרסמו קודם לשנת 1990, ראו: Judith Laikin Elkin and Ana Lya Sater, *Latin American Jewish Studies: An Annotated Guide to the Literature*, Greenwood Press, New York 1990
 אוניברסיטת קליפורניה, לוס אנג'לס, חיבר רשימה מעודכנת הנמצאת באתר: <http://www.library.ucla.edu/libraries/url/colls/judaica/lajs.htm> (אוחזר בדצמבר 2011).

10 Haim Avni and Yoram Shapira, 'Teaching and Research on Latin America in Israel', *Latin American Research Review*, 9, 3 (Fall 1974), pp. 39-51

11 לפרסומיו המוקדמים יותר של אבני, ראו הנספח לספר מרגלית ב'רנו ואחרים (עורכים), *יהדות אמריקה הלטינית: קובץ מאמרים לכבוד חיים אבני*, אמיל"ט והמכון ליהדות זמננו של האוניברסיטה העברית, ירושלים 2001, עמ' 330-340.

12 David Rock, 'Ideas, Immigrants et Alia in Nineteenth and Twentieth Century Argentina', *Latin American Research Review*, 29, 1 (1994), pp. 172-183

יהודים לטינו-אמריקנים או לטינו-אמריקנים יהודים?

סייבל, הכוללת כ-5,000 פריטים, אינה מזכירה את מאמרם של אבני ושפירא משנת 1974, שהופיע בכתב העת המרכזי *Latin American Research Review*, אם כי היא מזכירה כמה פרסומים אחרים של אבני. חשובה יותר בהקשר זה היתה אמירתו של סייבל, שחש צורך בביבליוגרפיה על נושאים יהודיים לטינו-אמריקניים כאשר חזר הביתה מתפילת השבת. בשביל סייבל, זיכרון דתי-אתני קלאסי זה הוביל להשראה קהילתית-אתנית המבוססת על קריאה על יהדות אמריקה הלטינית בעיתון הבוסטוני *The Jewish Advocate*.¹³ בביבליוגרפיה של סייבל בולטת בחסרונה התייחסות למחקר הישראלי בנושא.

בשנת 1982 נפגשה קבוצת חוקרים בכינוס של האגודה ללימודי אמריקה הלטינית (LASA – Latin American Studies Association) כדי לדון ב'מפגש של לימודי אמריקה הלטינית ולימודים יהודיים'.¹⁴ בהמשך השנה נערך במכון היהודי לדתות בהיברו יוניון קולג' (סינסניטי) הכינוס הראשון בנושא לימודים יהודיים לטינו-אמריקניים. בכינוס זה, שנעשה בו הקישור בין לימודי יהדות ארצות הברית ליהדות אמריקה הלטינית באמצעות האוסף הנרחב של הארכיונים של יהדות ארצות הברית, נוסדה האגודה ללימודי היהודים באמריקה הלטינית. לנשיאת הארגון נבחרה ג'ודית ל' אלקין, שהיא כנראה החוקרת תושבת ארצות הברית הראשונה שכתבה על יהודים לאחר הכשרה בלימודי אמריקה הלטינית. היא פרסמה את עבודותיה בהוצאה לאור של אוניברסיטת צפון קרוליינה, הידועה בסדרה הלטינו-אמריקנית שלה, לאו דווקא בסדרה היהודית.¹⁵ שנה לאחר מכן נערך כינוס נוסף באוניברסיטה של ניו מקסיקו, ולא במקרה, שכן היתה ביתם של כתב העת *Latin American Research Review* ושל אחת מהתכניות הפעילות ביותר לחקר אמריקה הלטינית בארצות הברית.¹⁶ שני הכינוסים האלה

הציגו את מגוון הנושאים הרחב של LAJSA כארגון ללימודים אתניים ואזוריים גם יחד. ייסודה של LAJSA שינה את הלימודים האתניים של אמריקה הלטינית בארצות הברית. כיום קורסים רבים בלימודי אמריקה הלטינית כוללים דיון ביהודים (עדיין מתעלמים מאסיאנים וממזרח תיכוניים). ועידות אקדמיות המוקדשות לאמריקה הלטינית כוללות לעתים קרובות הרצאות העוסקות ביהודים, גם במושבים שאינם מוקדשים ליהודי אמריקה הלטינית. בעקבות הקמתה של LAJSA כחלק מלימודי אמריקה הלטינית, היה אפשר לצפות כי המחקרים החדשים יראו ביהודים רכיב נוסף בפסיפס החברתי המגוון של אמריקה הלטינית. עם זאת, המחקר מאז 1982 דומה מאוד למחקרים הקודמים שנעשו במסגרת המכון ליהדות זמננו בירושלים. בשני המקרים נקודת המוצא היא ראיית זהותם של היהודים באמריקה הלטינית כמבוססת

Martin H. Sable, *Latin American Jewry: A Research Guide*, Ktav Pub. House, New York 1978, p. xi 13

Judith Laikin Elkin (ed.), *Resources for Latin American Jewish Studies: Proceedings of the First Research Conference of the Latin American Jewish Studies Association, Held on the Cincinnati Campus of Hebrew Union College – Jewish Institute of Religion on October 30-November 1, 1982*, Latin American Jewish Studies Association, Cincinnati, OH 1982, p. IX 14

Elkin, *Jews of the Latin American Republics* 15

Elkin and Merx (eds.), *The Jewish Presence: אבותו כינוס ראו: The Jewish Presence in Latin America* 16

על היותם חלק מתפוצה רחבה יותר מאשר על לאומיות המדינה שבה הם חיים. זוהי דוגמה מובהקת למשקלה ולהשפעתה של הריבונות היהודית על השיח בסוגיות של תפוצה ושל זהויות קולקטיביות יהודיות. בכל אופן, מה שנראה בשנת 1982 כמהפך אינטלקטואלי נראה כעת יותר כהעקת מרכז הכובד של המחקר מישראל לארצות הברית והתרחקות מנקודת מבט ציונית לטובת פרספקטיבה אתנית.

מבחינת הפרסומים שיצאו לאור לאחר 1982 על יהודים־לטינו־אמריקנים עולות שתי עמדות אינטלקטואליות. הראשונה היא כי יהדות היא הבסיס הראשון במעלה (ולעתים היחיד) להבניית זהותם. חיים יהודיים בארצות אמריקה הלטינית מתוארים כזהים כמעט או לפחות כדומים מאוד לחיים יהודיים בכל ארץ אחרת. המחקר מתמקד במאפיינים המשותפים ומתבסס על נתונים שמקורם במוסדות הקהילה הרשמיים. הדוגמה הקלאסית לכך היא מחקרה החלוצי של ג'ודית אלקין, 'יהודי הרפובליקות של אמריקה הלטינית', המשווה בין חיים יהודיים בכל מדינות אמריקה הלטינית.¹⁷ המחקרים שפורסמו בעקבות ספרה פורץ הדרך של אלקין היו דומים באופיים. קובצי המאמרים שיצאו לאור נשאו כותרות כמו 'הנוכחות היהודית באמריקה הלטינית', 'התפוצה היהודית באמריקה הלטינית', או 'התפוצה היהודית באמריקה הלטינית ובאגן הקריבי'.¹⁸ באופן מפתיע קבצים המבוססים על לאום מסוים (כגון יהודי ארגנטינה או יהודי ברזיל) נקטו את אותה גישה, ולעתים נדירות ערכו השוואות לאומיות בין יהודים לבני מיעוטים לאומיים אתניים אחרים באותה ארץ.¹⁹

מונוגרפיות על יהודי אמריקה הלטינית, גם כאלה המתמקדות במדינות מסוימות ובנושאים ספציפיים, דומות בדרך כלל לקובצי המאמרים מבחינת הפרספקטיבה של התפוצה המנחה אותן ומבחינת ההתייחסות ההשוואתית שהן מאמצות. לעתים תכופות, כאמור, ההשוואה היא ליהודים המתגוררים במדינות אחרות.²⁰

17 Elkin, *Jews of the Latin American Republics*

18 Elkin and Merx (eds.), *The Jewish Presence in Latin America*; David Sheinin and Lois Baer Barr (eds.), *The Jewish Diaspora in Latin America: New Studies on History and Literature*, Garland, New York 1996; Kristin Ruggiero (ed.), *The Jewish Diaspora in Latin America and the Caribbean: Fragments of Memory*, Sussex Academic Press, Brighton 2005; Marjorie Agosin (ed.), *Memory, Oblivion, and Jewish Culture in Latin America*, University of Texas Press, Austin 2005; Judit Bokser Liwerant and Alicia Gojman de Backal (eds.), *Encuentro y Alteridad, Vida y Cultura Judía en América Latina*, Universidad Nacional Autónoma de México, Fondo de Cultura Económica, Mexico City 1999

19 Monica Grin and Nelson H. Vieira (eds.), *Experiencia cultural judaica no Brasil / Recepção, inclusão e ambivalência*, Topbooks, Rio de Janeiro 2004; Ricardo Feierstein and Stephen A. Sadow (eds.), *Recreando la cultura judeoargentina: 1894-2001: en el umbral del segundo siglo: encuentro 2001*, Mila, Buenos Aires 2002; Judit Bokser de Liwerant et al., *Imágenes de un encuentro: la presencia Judía en México durante la primera mitad del siglo XX*, UNAM/, Tribuna Israelita, Mexico 1992

20 ג'פרי לסר, ברזיל ו'השאלה היהודית': הגירה, דיפלומטיה ודעות קדומות, מפעלים אוניברסיטאיים, תל

הנחת יסוד דומיננטית נוספת היא שיהודים חיים בקהילות סגורות. רעיון זה נובע מכך שמסמכים ראשוניים רבים על לטינו־אמריקנים־יהודים נכתבו ביידיש או בעברית, שפות שאינן נחשבות לנורמטיביות בלימודי אמריקה הלטינית. עובדה זו גרמה לעשורים של אי־נראות מחקרית של לטינו־אמריקנים־יהודים, נושא שעליו עמדה ג'ודית אלקין לפני למעלה מ־25 שנה במבוא לספרה על יהודי הרפובליקות של אמריקה הלטינית.²¹ מקורות בעברית וביידיש יצרו לעתים קרובות את הרושם הכוזב שהיהודים חיו בניתוק מכלל החברה, תופעה שאנו עדים לה גם במחקרים על קבוצות אתניות אחרות. גישת הקהילה הסגורה יצרה גם חסר בדיון מתודולוגי, ולא קראנו מאמר או שמענו הרצאה הטוענים כי לימודי יהודים או כל קבוצה אתנית אחרת באמריקה הלטינית מחייבים גישה מיוחדת. במובן זה ייסודו של המדור האיברי והלטינו־אמריקני במכון ליהדות זמננו באוניברסיטה העברית, וכמו כן, האגודה לחקר יהודי אמריקה הלטינית (LAJSA), לא השיגו את מטרותיהם המוצהרות ליצירת 'שדה מחקר' במובן האקדמי המובהק של המושג.

המחקר על הלטינו־אמריקנים־היהודים התקדם בשני העשורים האחרונים מבחינת איכות הפרסומים וכמותם, בעיקר בתחום הספרות הלטינו־אמריקנית, האנתרופולוגיה, לימודי התרבות וההיסטוריה.²² מחקרים העוסקים ביהודים בוחנים אותם עתה בדרך כלל בהקשר חברתי רחב, ובתי הוצאה אקדמיים וכתבי עת אקדמיים חשובים מפרסמים בקביעות בנושאים האלה. מחקר חדשני יותר על יהודים נמצא תכופות בספרם השני או השלישי של מי שהוכשרו דווקא כחוקרים של אמריקה הלטינית, ולא דווקא בתחום לימודי היהדות.²³ הם רואים בלטינו־אמריקנים ממוצא יהודי חלק מן הפסיפס האתני והתרבותי המאפיין את החברות הלטינו־אמריקניות, על הזותן ההיברידי והמורכבת. רבים מהכותבים מתמקדים ביחסים הדינמיים בין יהודים ללא יהודים בחיים הכלכליים, החברתיים, התרבותיים והפוליטיים.

- Adina Cimet, *Ashkenazi Jews in Mexico: Ideologies in the Structuring of a Community*, State University of New York Press, Albany, NY 1997; Katherine Morris, *Odyssey of Exile: Jewish Women Flee the Nazis for Brazil*, Wayne State University Press, Detroit MI 1996; Robert Levine, *Tropical Diaspora: The Jewish Experience in Cuba*, University of Florida Press, Gainesville 1993
- 21 Eliahu Toker, *El idish* גם Elkin, *Jews of the Latin American Republics es también latinoamericana*, Instituto Movilizador de Fondos Cooperativos, Buenos Aires 2003
- 22 Haim Avni et al. (eds.), *Pertenencia y alteridad. ראו קובץ המאמרים שיצא לאור לאחרונה: Judíos en/de América Latina: Cuarenta años de cambios*, Iberoamericana Vervuert, Madrid 2011
- 23 ראו מאמריהם של ג'פרי לסר, חוסה מויה, סנדרה מקגי דויטש ודונה גאי בספר שערכו רענן ריין וג'פרי לסר: Jeffrey Lesser and Raanan Rein (eds.), *Rethinking Jewish-Latin Americans*, University of New Mexico Press, Albuquerque, NM 2008. ראו גם המאמרים בגיליון המיוחד שערך גלסון ויירה: *Shofar*, 19, 3 (Spring 2001), special issue on 'The Jewish Diaspora of Latin America'. באשר לאופי ההיברידי והמורכב של הזהויות של סופרים לטינו־אמריקנים־יהודים, ראו Edna Aizenberg, *Books and Bombs in Buenos Aires: Borges, Gerchunoff, and Argentine-Jewish Writing*, University Press of New England, Hanover and London 2002

מעבר לכך, גדל והולך מספרם של החוקרים השואלים מה אפשר ללמוד מן הניסיון היהודי על מהגרים וקבוצות אתניות אחרות ועל אופיין הכללי של החברות באמריקה הלטינית.

חשיבה מחדש על יהדות אמריקה הלטינית

מרבית המחקרים נחלקו עד כה לשניים: כאלה שבחרו בניתוח של מיעוטים אתניים כחלק מתפוצה חוצת גבולות, או כאלה שהעדיפו את ניתוחם כחלק מן המסגרת הלאומית שבתוכה הם חיים. מאמר זה קורא לאיזון של מתח זה, ואנו מציעים את ו' החיבור, הרלוונטית ללימודי אתניות באמריקה הלטינית בהקשר רחב יותר. אנו מאמינים כי המחקר על לטינו־אמריקנים־יהודים יש בו כדי להצביע על גישות חדשות ללימודים אתניים. כל אחת מההערות הבאות מתחילה בהצבעה על הנחה נפוצה שאנו מבקשים לערער עליה או להציב סימן שאלה לגבי תוקפה, ולאחר מכן אנו מעלים הצעות להנחות מחקריות חדשות.

א. רוב המחקרים על אתניות מדגישים 'ייחודיות' (exceptionalism). הנחה זו, של ייחודיות כקטגוריה ניתוחית א־פריורית, באה לידי ביטוי באותם מחקרים שמאמצים התייחסויות ונקודת מבט השוואתית הרלוונטיות לחוויה של בני אותה קבוצה אתנית במדינות אחרות. הנחה זו טוענת כי יהודים, לדוגמה, הם מיעוט שונה מכל מיעוט אחר, ולכן כאשר לומדים את תולדותיהם של יהודי ארגנטינה או ברזיל יש להכיר היטב את ההיסטוריה של יהודי דרום אפריקה, למשל, או של יהודי אוסטרליה.²⁴ גישה זו טוענת כי אתניות היא תופעה א־לאומית וכי חברה של קבוצת מיעוט אתנית הם נבדלים, אינם חלק מהתרבות הלאומית של המדינה שבה הם חיים או שהם קרבנותיה של הקבוצה ההגמונית. מגמה זו אינה ייחודית למחקרים העוסקים ביהודים. מחקרים על לטינו־אמריקנים ממוצא יפני, סיני או לבנוני, לדוגמה, מציגים את הקבוצה בראש ובראשונה בהקשר של התפוצה שהיא משתייכת אליה.²⁵ אנו טוענים כי אתניות טרנס־לאומית אינה בהכרח רכיב זהותי דומיננטי יותר מזהות לאומית. מחקרים על לטינו־אמריקנים־יהודים יכולים להתמקד בפרקטיקות החברתיות שלהם בהקשר הלאומי במטרה להציג השוואה, ואולי לבחון אזורי מגע עם מיעוטים אתניים אחרים, כמו צאצאיהם של פולנים, של יפנים, של סינים, של לבנונים

24 Daniel Elazar and Peter Medding, *Jewish Communities in Frontier Societies: Argentina, Australia and South Africa*, Holmes and Meier, New York 1983

25 Albert Hourani and Nadim Shehadi (eds.), *The Lebanese in the World: A Century of Emigration*, I. B. Tauris and St. Martins Press, London and New York 1992; *The Americas*, 53, 1 (July 1996), special issue on 'Turco Immigrants in Latin America'; Jeffrey Lesser (ed.), *Searching for Home Abroad: Japanese – Brazilians and Transnationalism*, Duke University Press, Durham, NC 2003; Wanni W. Anderson and Robert G. Lee (eds.), *Displacements and Diasporas: Asians in the Americas*, Rutgers University Press, New Brunswick, NJ 2005

יהודים-לטינוראמריקנים או לטינוראמריקנים-יהודים?

ושל סורים.²⁶ לא ידוע לנו על פרויקט מחקרי שבדק בקרב יהודים את מערכות היחסים הפנימיות והנזילות בין זהות לאומית ובין הבכורה-המונחת-מראש של סולידריות על רקע תפוצה. כפי שכתב פעם חורחה לואיס בורחס (Borges) בהקדמה לקובץ שיריו של אינטלקטואל ארגנטיני יהודי, אפשר לומר כי יהודי ארגנטינה נאבקו תמיד להיות 'ארגנטינים ללא צל של ספק' (unmistakably Argentine). ואנו תוהים אם המתח בין אתניות ללאום, שעליו מצביעה הערתו של בורחס, יכול לשמש נקודת פתיחה למחקר חדש.²⁷ נראה שאנתרופולוגים, יותר מאשר היסטוריונים, מתחילים לאמץ כיוון זה.²⁸

ב. מחקרים על אתניות באמריקה הלטינית מתבססים לרוב על ההנחה כי ילדיהם ונכדיהם של מהגרים מייחסים חשיבות למקום הולדתם של אבותיהם או למולדתם המדומיינת. מהנחה זו משתמע כי מיעוטים אתניים אינם ממלאים תפקיד משמעותי בעיצוב הזהות הלאומית בארץ שבה הם חיים. מחקרים על לטינוראמריקנים יהודים, לדוגמה, מניחים כי תמיכתם של הארגונים הציוניים ופעילותם מכוונת בראש ובראשונה למען מדינת ישראל. אנו מציעים כי במחקר ישאלו אם ההשתתפות בפעילות ציונית קשורה בהכרח למולדת הישראלית המדומיינת. במילים אחרות: לאיזו מולדת מתייחסת הפעילות הציונית באמריקה הלטינית? מעבר לכך, האם תמיכה בישראל היא רכיב חשוב בזהות

26 Igancio Klich and Jeffrey Lesser (eds.), *Arab*: ראו: *Arab and Jewish Immigrants in Latin America: Images and Realities*, Frank Cass, London 1998; Jeffrey Lesser, *Negotiating National Identity: Immigrants, Minorities and the Struggle for Ethnicity in Brazil*, Duke University Press, Durham, NC 1999 Raanan Rein (ed.), *Árabes y judíos en Iberoamérica: Similitudes, diferencias y tensiones*, Fundación Tres Culturas del Mediterráneo, Sevilla 2008; Raanan Rein (ed.), *Más Allá del Medio Oriente: Las diásporas judía y árabe en América Latina*, Editorial de la Universidad de Granada, Granada 2012

27 ראו ההקדמה שכתב בשנת 1940 הסופר חורחה לואיס בורחס לספרו של המשורר הארגנטיני-יהודי גרינברג: Carlos M Grünberg, *Mester de judería: prólogo de Jorge Luis Borges*, Editorial Argirópolis, Buenos Aires 1940

28 לדוגמאות למאמץ זה, לבחון את היחסים בין יהודים ומהגרים אירופים אחרים לאוכלוסיות מקומיות, ראו: Shari Jacobson, 'Body and Soul: Therapeutic Dimensions of Jewish Ultra-Orthodoxy in Neoliberal Argentina', in: Adriana Brodsky and Raanan Rein (eds.), *The New Jewish Argentina: Facets of Jewish Experiences in the Southern Cone*, Brill, Boston and Leiden 2013; Misha Klein, *Kosher Feijoada and other Paradoxes of Jewish Life in Sao Paulo*, University Press of Florida, Gainesville 2012; Judith Noemí Freidenberg, *The Invention of the Jewish Gaucho: Villa Clara and the Construction of Argentine Identity*, University of Texas Press, Austin 2009; Teresa Porzecanski, *La vida empezó acá: inmigrantes judíos al Uruguay: historias de vida y perspectiva antropológica de la conformación de la comunidad judía uruguaya, contrastes culturales y procesos de enculturación*, Lindari y Russo, Montevideo 2005

של יהודי אמריקה הלטינית? עמדה זו הוצגה לעתים קרובות, אך לא נבחנה.²⁹ כמה מהמחקרים האחרונים מראים כי 'פעילות ציונית' בארגנטינה, למשל, היא אסטרטגיה שאפשרה ליהודים-ארגנטינים להיות בעליה של מולדת (madre patria) בדומה לזו של איטלו-ארגנטינים (איטליה), וספרדים-ארגנטינים (ספרד). תמיכה בציונות ביטאה עבור רבים אמצעי להיות ארגנטיני טיפוסי בחברת מהגרים הטרוגנית זו.³⁰ הסוציולוג ארננד שניידר טוען במחקרו האחרון על אזרחים ארגנטינים שקיבלו דרכון איטלקי כי החזקת דרכון זה היא חלק חיוני בזהות העכשווית של המעמד הבינוני הארגנטיני.³¹

ג. חוקרים רבים טוענים כי ה'מולדת' האתנית היא בעלת מחויבות לקהילותיה בתפוצות. טענה זו נובעת מההנחה, הנבחנת רק לעתים רחוקות, כאילו המוקד או הליבה של הזהות האתנית הקולקטיבית חייב להימצא מחוץ למדינה שבתחומה מתגוררים בני הקהילות השונות. הנחה זו משקפת היעדר דיון על מרכז התפוצה והפריפריה שלה. חוקרים מניחים שלישאל מחויבות עמוקה ליהודים-לטינו-אמריקנים ושהאינטרסים שלה זהים או משלימים את שלהם.

מחקרים עדכניים קוראים תיגר על הנחה זו וטוענים כי הקשר בין יהדות התפוצות למדינת ישראל זהה לזיקות המאפיינות גם תפוצות אחרות.³² למעשה, ישראלים רבים מתייחסים אל יהדות התפוצות כבזז מסוים, ומעצבי המדיניות הישראלים אינם מפגינים רגישות רבה לצורכיהן ולרגישויותיהן של קהילות יהודיות באמריקה הלטינית. דוגמה לגישה זו היא ההחלטה של ממשלת ישראל להגביל את הסיוע לקרבנות הארגנטינים היהודים של הדיקטטורה הצבאית שמשלה בארגנטינה בשנות

29 סילויה שנקולבסקי-קרול, התנועה הציונית והמפלגות הציוניות בארגנטינה, 1935-1948, מאגנס, ירושלים 1996 Haim Avni, 'El sionismo en la Argentina: el aspecto ideológico', in: AMILAT, 1996 *Judaica Latinoamericana: Estudios Histórico-Sociales*, 5 (2005), Editorial Universitaria Magnes, Jerusalem, pp. 145-168; Judit Liewerant de Bokser, 'El movimiento nacional judío: el sionismo en México, 1922-1947', Ph.D. dissertation, Universidad Nacional Autónoma de México (UNAM), Mexico 1991; Sigue Friesel, *Bror Chail: História do Movimento e do Kibutz Brasileiro*, Departamento da Juventude e do Chalutz da Organização Sionista Mundial, Jerusalem 1956.

30 רענן ריין ומולי לואיס, 'זהויות משלימות: ספרדים, ציונים וארגנטינים בין שתי מלחמות העולם', פעמים, Raanan Rein, 'Together yet Apart: Israel and Argentine Jews', 102-79 עמ' (2007), 112-111 keynote address at the Conference of the Latin American Jewish Studies Association, Dartmouth College, Hanover, NH 2004

31 Arnd Schneider, *Futures Lost: Nostalgia and Identity among Italian Immigrants in Argentina*, P. Lang, Oxford and New York 2000

32 למחקר חדש המעמיד בסימן שאלה את הייחודיות של התפוצה היהודית, ראו: גבריאל שפר והדס רוט-טולדנו, מי מנהיג? על יחסי ישראל והתפוצה היהודית, מכון ון ליר והוצאת הקיבוץ המאוחד, ירושלים 2006, בייחוד עמ' 302 ואילך. ראו גם רענן ריין, ארגנטינה, ישראל והיהודים: למן חלוקת ארץ ישראל ועד פרשת אייכמן, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 2002.

יהודים לטינו-אמריקנים או לטינו-אמריקנים-יהודים?

השבעים, במטרה לשמור על יחסים טובים עם החונטה השלטת.³³ גישה זו של 'ראל פוליטיק' משלבת את העיקרון הציוני הפונדמנטליסטי של שלילת הגלות עם האמונה הרווחת בישראל כי יהדות התפוצות צריכה לשמר קשר חד-סטרתי עם ישראל, הכולל נאמנות, תמיכה פוליטית ומוסרית וסיוע כספי.

ד. חוקרים רבים העוסקים באתניות באמריקה הלטינית מניחים כי המורשת היא ההופכת אדם לחבר בקהילה אתנית. בכך הם משקפים את האמונה הרווחת בקרב לטינו-אמריקנים רבים. עם זאת, כאשר בוחנים את שיעור הנישואים המעורבים מתברר כי הוא עולה על חמישים אחוז, ורבים אינם רואים את עצמם (או אינם רוצים להיראות) כחבריה של קבוצה אתנית פורמלית. מחקרים רבים עוסקים במנהיגים של קהילות אתניות ובמוסדותיהן. רק מחקרים מעטים עוסקים בחברים בקבוצה אתנית שאינם שייכים למסגרות קהילתיות (unaffiliated ethnics).³⁴

נטייה זו קיימת גם במחקרים על לטינו-אמריקנים-יהודים. המחקרים התעלמו מחמישים אחוז (או יותר, במקומות רבים) של יהודים שלא השתייכו, או אינם משתייכים, לארגונים היהודיים.³⁵ המונח 'קהילה יהודית' מטעה אם הוא מתייחס רק אל המשתייכים לארגונים יהודיים כגון בתי כנסת, מועדונים חברתיים או תנועות נוער. התייעוד של סיפורי חייהם וגאולת זיכרונותיהם של יהודים שאינם קשורים

33 על הוויכוח הטעון מאוד בסוגיה זו ראו: מרסל זוהר, שלח את עמי לעזאזל: בגידה בכחול לבן. ישראל וארגונייה: כך הופקרו יהודים נרדפי שלטון הגנרלים, ציטרין, תל אביב 1990; לואיס רוניגר ומריו שניידר, 'מילוט וגלות: הנמלטים מרדיפת שלטון הגנרלים בארגנטינה בשנות השבעים', סוציולוגיה ישראלית, 1, 2 (2005), עמ' 233-263; לאונרדו סנקמן, 'מילוט יהודים בארגנטינה בעת השלטון הצבאי, 1976-1983', בתוך: דפנה שרפמן (עורכת), אור לגויים? מדיניות החוץ של ישראל וזכויות האדם, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1999, עמ' 91-118; יואל בר-רומי, 'האם הופקרו יהודי ארגנטינה', גשר, 133 (קיץ תשנ"ו), עמ' 53-71; רענן ריין ואפרים דויד, 'מגיבור יהודי לעוכר ישראל: פרשת טימרמן, המימסד הישראלי והעיתונות העברית', ישראל, 15 (2009), עמ' 167-191.

34 Lane Ryo Hirabayashi, Akemi Kikumura and James A. Hirabayashi (eds.), *New Worlds, New Lives: Globalization and People of Japanese Descent in the Americas and from Latin America in Japan*, Stanford University Press, Stanford, CA 2002; Comissão de Elaboração da História dos 80 Anos da Imigração Japonesa no Brasil, *Uma Epopéia Moderna: 80 Anos da Imigração Japonesa no Brasil*, Editora Hucitec, São Paulo 1992; María Bjerg and Hernán Otero (eds.), *Inmigración y redes sociales en la Argentina moderna*, CEMLA, IEHS, Tandil 1995; Albert Hourani and Nadim Shehadi (eds.), *The Lebanese in the World: A Century of Emigration*, Centre for Lebanese Studies in association with I. B. Tauris & Co., London 1992; Jose C. Moya, *Cousins and Strangers: Spanish Immigrants in Buenos Aires, 1850-1930*, University of California Press, Berkeley 1998

35 בין המחקרים המעטים הכוללים דיון ביהודים שאינם חברים בקהילה המאורגנת אפשר לציין את Henrique Rattner, *Tradição e Mudança: A Comunidade Judaica em São Paulo*, Editora Atica, São Paulo 1977 וכן את Eugene Sofer, *From Pale to Pampa: A Social History of the Jews of Buenos Aires*, Holmes and Meier, New York 1982

לקהילה היהודית יכולים לספק תובנות חדשות על טבען של זהויות לאומיות ואתניות. מחקרים כאלה יכולים להתמקד ביהודים הנשואים לבני זוג לא־יהודים, ביחידים המבטאים זהות יהודית המבוססת על תרבות ולא על דת או על אתניות ובכותבים שאינם מבטאים את יהדותם בגלוי, כגון הסופרת הברזילאית־יהודית קלריס ליספקטור (Lispector). מחקרים מסורתיים, לדוגמה, היו מתעלמים מהמוזיקאי זוכה האוסקר חורחה דרקסלר (Drexler), שהלחין את המוזיקה לסרט **דרום אמריקה באופנוע**, המבוסס על זיכרונותיו של המהפכן צ'ה גווארה. דרקסלר, שנולד באורוגוואי למשפחה גרמנית יהודית שנמלטה מהנאצים, אינו מדבר גרמנית אבל מחזיק בדרכון גרמני. הוא חי בישראל במשך שנה, אולם עבר לספרד מסיבות מקצועיות. שיריו הראשונים נכתבו בעברית אך הוא מוכר בזכות יצירותיו בספרדית, ובהן כמה העוסקות בנושאים יהודיים, כמו *Milonga del moro judío* (הפסנתרן של גטו ורשה). לאחרונה בריאיון בניו יורק טיימס הגדיר עצמו דרקסלר כיהודי 'ועוד הרבה דברים אחרים', שכן הוא אינו קשור למוסדות דתיים והיה נשוי לקתולית.³⁶ המחקר אינו צריך להתעלם מאנשים כמו דרקסלר, שהם בעלי זהות יהודית חזקה אך לא בלעדית.

ה. במחקרים רבים על אמריקה הלטינית צוין בצדק שהשיח של הרוב הדומיננטי הוא גזעני. עם זאת, יש פער בין רטוריקה לפרקטיקות חברתיות. ואכן, ביטויים גזעניים לא מנעו מקבוצות אתניות רבות באמריקה הלטינית לחדור אל המגזרים הפוליטיים, התרבותיים, הכלכליים והחברתיים המשפיעים. ועדיין, חוקרים המתמקדים בשיח נוטים לחפש קרבנות של קסנופוביה או של אנטישמיות, וטוענים כי הגזענות מייצגת סטרואקטורה חברתית הגמונית.³⁷ וכך, עיצובה של זהות אתנית מבוסס בראש ובראשונה על מאבק באפליה ובהדרה. חוקרים הבודקים מעמד חברתי, לעומת זאת, מגיעים למסקנות שונות. הם טוענים כי הצלחה בקרב אסיאנים, מזרח תיכוניים ויהודים־לטינו־אמריקנים ממוקמת אותם בקטגוריה ה'לבנה'.³⁸ המחקרים על לטינו־אמריקנים־יהודים יכולים לשמש מקרה בוחן לצורך במחשבה

'Latin American Singer's Rainbow Coalition of Identities', *The New York Times*, 12.7.2005 36

Ignacio Klich and Mario Rapoport (eds.), *Discriminación y Racismo en América Latina*, Grupo Editor Latinoamericano, Buenos Aires 1997; Martin N. Dreher, Arthur Blásio Rambo and Marcos Justo Tramontini (eds.), *Imigração e imprensa: XV Simpósio de História da Imigração e Colonização*, Instituto Histórico de São Leopoldo, Porto Alegre 2004 37

George Reid Andrews, *Blacks and Whites in São Paulo, Brazil, 1888-1988*, University of Wisconsin Press, Madison, WI 1991, p. 56; Robert Stam, *Tropical Multiculturalism: A Comparative History of Race in Brazilian Cinema and Culture*, Duke University Press, Durham, NC 1998, p. 76; Ruben E. Reina, *Parana: Social Boundaries in an Argentine City*, University of Texas Press, Austin, TX 1973 38

מחודשת על ניסיון של קבוצות אתניות שונות ברחבי היבשת. הספרות מאוחדת כמעט בטענה כי האנטישמיות באמריקה הלטינית חזקה יותר מאשר באזורים אחרים של העולם. הרושם המצטייר הוא כי חיי היהודים שם הם בלתי נסבלים, סיט מתמשך.³⁹ עם זאת, חיים אבני, שעבודתו התרכזה באנטישמיות, ציין בצדק קיומה של 'התמקדות יתר של האנרגיה המחקרית [ב]אנטישמיות'.⁴⁰

1. חלק גדול מהספרות המקצועית יוצר את הרושם המוטעה שהקהילות האתניות הן הומוגניות ונטולות רבדים של צאצאי המהגרים. לטינו־אמריקנים ממוצא אסיאני או מזרח תיכוני מצטיירים כנמנים ברובם עם המעמד הבינוני או הגבוה, עמדה המקבלת חיוק מהתמקדותם של החוקרים בסיפורי הצלחה אתניים כמו של אלברטו פוג'ימורי (Fujimori) בפרו, סלסו לאפר (Lafer) בברזיל או קרלוס סאול מנס (Menem) בארגנטינה. רושם זה מודגש יותר ביחס לטינו־אמריקנים יהודים, המוצגים במחקר כמי שזכו במסלול קידום מהיר ואקסקלוסיבי אל המעמד הבינוני והגבוה. הנחה שגויה זו הובילה חוקרים רבים לא לשקול מחקר שיעסוק ביהודים בני מעמד הפועלים או ביהודים עניים.⁴¹

יש, כמובן, גישות אחרות. ראשית, נוכל ללכת בדרכם של חוקרי קולנוע אשר ציינו בצדק כי בהוליווד אנשים בעלי שמות לא־יהודיים אינם בהכרח לא־יהודים. מי יודע מה יכולה היתה הביוגרפיה של הפוליטיקאי הארגנטיני אמיליו פרינה (Perina), שנולד כמשה קונסטנטינובסקי (Konstantinovsky), ללמד אותנו על אתניות? שנית, שיח על אנטישמיות, אפילו כאשר הוא צומח ממרכזים של

39 Maria Luiza Tucci Carneiro, *O anti-semitismo na era Vargas: Fantasmas de uma geração (1930-1945)*, Brasiliense, São Paulo 1988; Graciela Ben-Dror, *Católicos, nazis y judíos: la Iglesia argentina en los tiempos del Tercer Reich*, Lumiere, Buenos Aires 2003; Laura Pérez Rosales, 'Anticardénismo and Anti-Semitism in Mexico, 1940', in: David Sheinin and Lois Baer Barr (eds.), *The Jewish Diaspora in Latin America: New Studies on History and Literature*, Garland, New York 1996, pp. 183-197; Clara Adrighi et al., *Antisemitismo en Uruguay: Raíces, Discursos, Imágenes*, Trilce, Montevideo 2000

40 Haim Avni, 'Post War Latin American Jewry: An Agenda for the Study of the Last Five Decades', in: David Sheinin and Lois Baer Barr (eds.), *The Jewish Diaspora in Latin America: New Studies on History and Literature*, Garland, New York 1996, pp. 3-19. בעבודותיו האחרונות אפיין הסוציולוג הברזילאי־יהודי, ברנרדו סורז, את מרבית המחקרים על אנטישמיות בברזיל כהגזמה בוטה. ראו למשל: Bernardo Sorj, 'Brazilian Non-Anti-Semite: Sociability and Jewish Identity', in: J. Bokser Liwerant et al. (eds.), *Identities in an Era of Globalization and Multiculturalism: Latin America in the Jewish World*, Brill, Leiden 2008, pp. 151-169

41 רפאל קוגן ודוד דיסקין, למשל, שניהם מן התומכים הבולטים בפרון, היו דמויות מפתח בתנועת העבודה המאורגנת של ארגנטינה, אבל זכו עד כה לתשומת לב מעטה מצד החוקרים, שהעדיפו לצייר בהכללה את יהודי ארגנטינה בשנות הארבעים והחמישים כעוינים לפרוניהם.

עצמה פוליטית, אינו מתרגם תמיד לדיכוי אבסולוטי. דיון בשיח גזעני לצד בחינה של מוביליות אישית וקבוצתית יכול לשנות את הבנתנו על טבעם של דיכוי ושל הצלחה גם יחד. שלישית, אנו שואלים אם זהות קבוצתית של מיעוט היא קודם כול תגובה על חוסר סובלנות חברתית. סטראוטיפים קיימים לעתים קרובות באורח פעיל בגלל הנחותיהם המוקדמות החיוביות, ויש הבדל בין יהודופובים (השונאים את כל היהודים) לאנטישמים (אלה המחזיקים בסטראוטיפים קבוצתיים שליליים, אחדים או רבים, בנוגע ליהודים). מעבר לכך, מי שמבטאים סטראוטיפים שליליים ביחס ליהודים (או כל קבוצה אתנית אחרת) יכולים להחזיק במקביל בסטראוטיפים חיוביים גם כן.

ז. ישנם תחומים נוספים שסבלו מהזנחה במחקר האתני של אמריקה הלטינית בכלל ובלימודים העוסקים בלטינו־אמריקנים־יהודים בפרט. הבולט שבהם הוא מגדר.⁴² מחקרים על נשים יהודיות באמריקה הלטינית מתמקדים בפרוצות או בסופרות, אף על פי שנשים יהודיות מילאו תפקידים מרכזיים בכל ההיבטים החברתיים.⁴³ כפי שהדגישה סנדרה מקגי דויטש לגבי המקרה הארגנטיני: 'נשים יהודיות נעדרות למעשה מכל המקורות ההיסטוריים המשניים. מחקר עליהן הוא חיוני כדי לחשוף את הקולות ולספר את הסיפורים שלא סופרו של מחצית האוכלוסייה היהודית, שקולה לא נשמע'.⁴⁴ הדבר נכון גם לגבי ילדים ומיעוטים מינניים.

ח. נושא נוסף קשור להצגתן של קהילות אתניות הומוגניות (כגון קהילה 'יהודית', קהילה 'ערבית', קהילה 'אסיאנית'). בדרך כלל נדרשת הבחנה דקה ומורכבת יותר בין קבוצות שונות (כגון יפנים, סינים והודים; סורים, לבנונים ופלסטינים), אך הספרות המקצועית מונוליתית יותר ומכוונת־קהילה. בחינת קבוצות אתניות

Florencia E. Mallon, *Courage Tastes of Blood: The Mapuche of Nicolás Añiño and the Chilean State, 1906-2001*, Duke University Press, Durham, NC 2005 42

Gerardo Bra, *La organización negra: la increíble historia de la Zvi Migdal*, Corregidor, Buenos Aires 1982; Victor A. Mirelman, *En búsqueda de una identidad: los inmigrantes judíos en Buenos Aires, 1890-1939*, Editorial Milá, Buenos Aires 1988, pp. 339-378; Donna J. Guy, *Sex and Danger in Buenos Aires: Prostitution, Family, and Nation in Argentina*, University of Nebraska Press, Lincoln, NE and London 1991; Nora Glickman, *The Jewish White Slave Trade and the Untold Story of Raquel Liberman*, Garland, New York 2000; Beatriz Kushnir, *Baile de máscaras: mulheres judias e prostituicao: as polacas e suas associacoes de ajuda mutual*, Imago Editora, Rio de Janeiro 1996; Mir Yarfitz, 'Uprooting the Seeds of Evil: Ezras Noschim and Jewish Marriage Regulation, Morality Certificates, and Degenerate Prostitute Mothers in 1930s Buenos Aires', in: Brodsky and Rein (eds.), *The New Jewish Argentina*, pp. 55-79; וכן, איזבל וינסנט, בגופן ובנפשן: סיפורן הטראגי של שלוש נשים יהודיות שנמכרו לזנות בדרום אמריקה, כתר, ירושלים 2007. 43

Sandra McGee Deutsch, 'Changing the Landscape: The Study of Argentine Jewish Women and New Historical Vistas', *Jewish History*, 18, 1, (2004), p. 49 44

יהודים־לטינו־אמריקנים או לטינו־אמריקנים־יהודים?

בהכללה גסה מתעלמת מחלוקות אתניות פנימיות, המשוכללות לאורך דורות רבים. מספרם של בני אוקינאוה בקרב לטינו־אמריקנים־יפנים, המכונים 'ניקיי' (Nikkei) גדול מאוד וכך גם מספרם של המוסלמים בקרב יוצאי המזרח התיכון, אשר בדרך כלל מוצגים במחקרים כנוצרים בלבד. קיימים מחקרים רבים על לטינו־אמריקנים־יהודים ממוצא אשכנזי, בצד מחסור במחקר על יהודים ספרדיים, שהם עצמם מחולקים (כמו האשכנזים) על פי לאום ועיר המוצא.⁴⁵ קהילות ותת־קהילות, גם קטנות, יכולות ללמד אותנו הרבה על יחסים אתניים. מרבית המחקר על יהודים באמריקה הלטינית עסק ביהודים בארגנטינה, בברזיל, במקסיקו, באורוגוואי או בצ'ילה. אבל דווקא מחקר כמו זה של לאו ספיצר על יהודים באומה שהתעלמו ממנה, בוליביה, הפך למודל למחקר על אתניות, גלות וזיכרון.⁴⁶

מסקנות

בסמינר שלימדנו באוניברסיטת אמורי התבקשו הסטודנטים לקרוא את ספרו של ג'ון תופיק קראם על ברזילאים־ערבים.⁴⁷ אחד הפרקים בספר עוסק במשלחות שמארגנות סוריה ולבנון כדי להביא צעירים ברזילאים ממוצא ערבי לביקורים במולדת האם של משפחותיהם. כמה מן הסטודנטים היהודים בכיתה הגיבו בהשתוממות על מסעות אלו: 'הרי זה דומה למשלחות של "תגלית" שבהן השתתפנו כאשר ביקרנו בישראל'. במאמר זה הצענו גישות חדשות ללימודים אתניים באמריקה הלטינית וטענו כי המחקר על לטינו־אמריקנים־יהודים יכול לשמש דוגמה כיצד לעשות זאת. שאיפתנו לשינוי מתחזקת בזכות ההבנה כי המסלול שאנו עצמנו עברנו נעוץ באותן מגמות שביקרנו. אכן, שנינו תרמנו לכמה מן מהפרסומים שצוינו כאן באורח ביקורת, ומחקרנו יכלו בזמנם לשמש דוגמה לבעייתיות של 'המחקרים האתניים הישנים'. מעבר לביקורת עצמית, אנו מקווים כי מאמר זה לא יוכנס לגטו אינטלקטואלי והקריאה בו לא תוגבל רק למי שיש להם עניין בלטינו־אמריקנים־יהודים. לימודים אתניים אינם עוסקים רק בקהילות אתניות בודדות (אם כי גם סוג כזה של מחקרים הוא חיוני), אלא גם בהשוואה בין קבוצות אתניות רבות בהקשר לאומי. מנקודת מוצא השוואתית זו אפשר להשליך מעניינים רבים הנראים נוגעים באופן בלעדי ליהודים על

45 מרגלית בז'רנו בוחנת את ההיסטוריוגרפיה המוגבלת על יהודים ספרדים באמריקה הלטינית במאמרה Margalit Bejarano, 'Sephardic Communities in Latin America: Past and Present', Liz גם *Judaica Latinoamericana: Estudios Histórico-Sociales*, 5 (2005), pp. 9-26 Hamui de Halabe, *Identidad colectiva: Rasgos culturales de los inmigrantes judeo alepinos en México*, JGH Editores, Mexico City 1977; Adriana M. Brodsky, 'The Contours of Identity: Sephardic Jews and the Construction of Jewish Communities in Argentina, 1880 to the Present', Ph.D. dissertation, Duke University, NC 2004

46 Leo Spitzer, *Hotel Bolivia: The Culture of Memory in a Refuge from Nazism*, Hill and Wang, New York 1998

47 Tofik Karam, *Another Arabesque* 47

תפיסה כללית יותר. ייתכן שבאמריקה הלטינית אכן פועל חוק ההתחלפות האלגבראי (commutative property): אם יהודים הם כמו אסיאנים, ואסיאנים הם כמו ערבים, אז ערבים ויהודים, במובנים מסוימים, הם למעשה אותו דבר.